

PEDEAPSA PRIVATIVĂ DE LIBERTATE CA TRAUMĂ. TRASEUL
DEȚINUTULUI SPRE REINTEGRARE ÎN SOCIETATE ȘI IDEALUL
INSTITUȚIEI PENITENCIARE

ROBERT COSMIN POPESCU*

ABSTRACT

IMPRISONMENT AS TRAUMA. THE DETAINEE'S PATH
TO REINTEGRATION INTO SOCIETY AND THE IDEAL
OF THE PENITENTIARY INSTITUTION

The article presents the subjective side of the detainee's rehabilitation process, including those aspects of the prison environment that can cause trauma and hinder the social reintegration of the released person. Various sources and studies were used to describe the current situation in some Romanian penitentiaries. The educational activities, the detention environment and the post-detention assistance were analyzed from the perspective of the reintegration into society of the person deprived of liberty. The arguments presented in this article indicate a discrepancy between the functional intentionality of the penitentiary institution (as described by the ANP) and the state of affairs identified at the level of social media in detention. The article advances a series of suggestions for improvement, which can help to synchronize the current prison performance against the European benchmark.

Keywords: detention, reintegration, Romanian penitentiary system, recidivism.

INTRODUCERE

Ne-am propus în cadrul articolului să facem o analiză succintă a eficacității *intervenției recuperative* în România, facilitată de instituția penitenciară. Punctul de pornire al analizei îl constituie declarația oficială ANP (Administrația Națională a Penitenciarelor) referitoare la misiunea și responsabilitatea instituției. Eficiența modului în care ANP organizează activitățile de reintegrare socială este evaluată în funcție de rata recidivei, exprimată comparativ, în contextul spațiului european, iar eficacitatea măsurilor, în baza interviurilor aplicate unui număr de zece foști deținuți.

* PhD Candidate, SCOSSAR, e-mail: rcosminp@gmail.com.

Descrierea procesului de încarcerare și detenție ajută la explicarea contradicțiilor dintre dezideratul instituției și starea de fapt. Concluziile unor studii anterioare, care expun cauzele acestor contradicții, completează analiza și contribuie la rezumarea unor soluții de eficientizare a activităților de reintegrare socială, utile persoanelor private de libertate, penitenciarelor și societății.

ROLUL INSTITUȚIEI PENITENCIARE

Scopul penitenciarului ca instituție a cunoscut variații de-a lungul timpului. În perioada feudală, ca instrument al autorității imperiale sau locale, a avut în vedere servirea acesteia prin aplicarea represivă a pedepselor. Spectrul caznelor cuprindea o diversitate de pedepse corporale, de la pedepse infamante și tortură, până la forme inumane de execuție. Acestea aveau o motivație punitivă, fiindcă, în cele mai multe cazuri, cel supus chinurilor detenției rareori scăpa cu viață (Bruno, 2006, p. 212). Ca urmare a extinderii în spațiului românesc a concepțiilor iluministe, în secolul al XVII-lea este inițiată prima reformă a mediului carceral, de către domnitorul Nicolae Mavrocordat. Astfel, închisorile devin locuri unde nu doar se ispășește pedeapsa, ci se și încearcă a „alina durerea... și sufletul cerca a îndrepta” (Radu, Popescu, 1973, *apud* Bruno, 2006). În secolul al XIX-lea, închisorile românești devin un loc unde deținuții își ispășeau pedeapsa servind societatea prin muncă în atelierele unității de executare a condamnării. Tot în acest timp, reformarea sistemului penitenciar a transformat închisoarea într-o unealtă de control a nemulțumirilor colective (Bruno, 2006). Odată cu perioada comunistă, nemulțumirile populare sunt catalogate drept trădare națională și aspru pedepsite. Populația penitenciarelor crește exponențial, pedepsele se apropie prin cruzime de cele din perioada Evului Mediu, iar scopul instituției devine cel de epurare a unor clase și grupuri sociale potrivnice comunismului sovietic. Apare un nou tip de tortură, *reeducarea*, personalul este militarizat și întregul sistem politizat (Bălan, 2000, p. 153). Perioada de tranziție a anilor '90, pe fondul unui deficit de reglementare și control, a permis extinderea alarmantă a corupției în cadrul personalului penitenciar (Drăghici, 2014, p. 220), în timp ce condițiile de detenție s-au deteriorat din ce în ce mai mult. O normalizare a situației din penitenciarele românești are loc odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, acesta este momentul în care cadrul penitenciar din România cunoaște o nouă tranziție, ghidată de normele europene. În același timp, scopul instituției se îndreaptă, cel puțin în latura sa formală, către un mod de aplicare a pedepsei orientat către principii restaurative și de reabilitare socială a deținutului. Această țintă este exprimată în misiunea Administrației Naționale a Penitenciarelor, aceea de a asigura „intervenția recuperativă a persoanelor private de libertate în condiții care garantează respectarea demnității umane”:

„Administrația Națională a Penitenciarelor este serviciul public responsabil cu aplicarea regimului de detenție și cu asigurarea intervenției recuperative, în condiții care garantează respectarea demnității umane, facilitând responsabilizarea și reintegrarea în societate a persoanelor private de libertate și contribuind la creșterea gradului de siguranță a comunității, menținerea ordinii publice și securității naționale”¹.

Scopul declarat al instituției penitenciare românești, reprezentată prin Administrația Națională a Penitenciarelor (ANP), este de a contribui la apărarea ordinii publice inclusiv prin *„aplicarea regimului de detenție și organizarea de activități educative, de asistență psihologică și asistență socială destinate reintegrării sociale a persoanelor private de libertate”*. Penitenciarele își asumă declarativ responsabilitatea pregătirii deținutului pentru liberare și reintegrare socială, imediat după primirea în locul de deținere. Aceasta se face în mod oficial printr-un plan individualizat de intervenție recuperativă care presupune *„activități de instruire școlară, de formare profesională, programe educative, de asistență psihologică și asistență socială”*.

„Pregătirea pentru liberare și reintegrare socială începe imediat după primirea în locul de deținere, stabilirea unui regim de executare a pedepsei privative de libertate necesitând întocmirea unui Plan de evaluare și intervenție educativă și terapeutică pentru fiecare persoană condamnată. Persoanele private de libertate beneficiază, în manieră individualizată, de intervenții recuperative [...]. Activitățile specifice de educație, asistență psihologică și asistență socială, coordonate de către personalul de specialitate, exclusiv în perioada traseului execuțional, reprezintă o condiție necesară, dar nu și suficientă a reintegrării sociale”².

În cadrul articolului vom prezenta disfuncționalitățile identificate în constituirea acestei maniere individualizate (care presupune adaptarea programelor educative și de asistență pentru fiecare deținut în parte) prin care sunt aplicate aceste intervenții recuperative, precum și conținutul unora dintre activitățile educative. Pentru o înțelegere contextualizată a acestora, considerăm util să parcurgem mai întâi situația recidivei infracționale în România. Am ales acest indicator pentru a evalua eficiența sistemului penitenciar în privința reintegrării sociale. Vom completa instrumentarul analizei noastre cu informații din alte studii, pe aceeași temă, și prin interviuri cu foști deținuți. Pentru a obține o imagine mai detaliată a celor studiate, vom prezenta și opiniile unor angajați din cadrul sistemului penitenciar.

¹ <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Brosura-de-prezentare-a-sistemului-penitenciar-ilovepdf-compressed.pdf> accesată în data de 03.05.2020.

² <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Strategie-v5.pdf> accesată în data de 05.05.2020.

RECIDIVA CA INDICATOR AL EFICIENȚEI PENITENCIARELOR ÎN PROGRAMELE DE REINSERȚIE SOCIALĂ

O definiție care surprinde esența termenului de recidivă îi aparține lui Maltz. Acesta o caracterizează succint ca fiind o „reîntoarcere la comportament delinvențial, pentru care persoana a fost condamnată și care se prezumă că a fost corectat” (Maltz, 2001, *apud* Țica, 2014). Foucault (2005) apreciază că eforturile sistemului penitenciar au drept rezultat menținerea constantă sau creșterea criminalității, dar în niciun caz diminuarea acesteia. Acest aspect este întărit de Boudon (1998) care afirmă că penitenciarul joacă, în principal, rolul unui loc de perfecționare infracțională. Astfel, recidiva devine mult mai probabilă, mai ales că statutul de fost deținut duce la excludere socială (Țica, 2014, p. 20). Unele urmări ale acestui fenomen sunt costurile crescute de administrare a penitenciarelor și menținerea unor sentimente de teamă în rândul populației (*idem*), prin construirea imaginii recidivistului, în mentalul colectiv, ca o persoană cu potențial antisocial.

Privită cronologic, în România, rata recidivei a crescut de la 15% în 1990 la 38% în anul 2018³, indicând o accentuare a ineficienței instituției penitenciare de a reintegra deținuții. Aceste date descriu recidiva postexecutorie (deținuți care se întorc în penitenciar înaintea unui termen prestabilit precum reabilitare, prescripție, grațiere). Conform indicatorului recidivei perpetue (care exclude intervalul de timp în înregistrarea pentru unei noi infracțiuni) acest procent urcă la 60% în anul 2018. „Faptul că aproape jumătate din numărul deținuților este format din cei care au mai trecut prin experiența sistemului de justiție penală demonstrează carențele acestuia” (Dâmboeanu, 2011, pp. 295–312). Aceste carențe pot fi înțelese și explicate ca deficiențe funcționale ale unor structuri penitenciare particulare, insuficient organizate pentru a face față misiunii instituționale sau ele pot constitui un indicator al ineficienței funcționale a sistemului de detenție ca soluție de reintegrare a deținuților. Articolul nostru se va focaliza asupra celei de-a doua ipoteze.

Vom lua ca punct de reper rata recidivei declarate de 38 % (avem date comparative la nivelul Uniunii Europene doar pentru anul 2009, când rata recidivei declarate a fost 45,8 %, una dintre cele mai mari înregistrate în Uniune) în abordarea „carențelor” instituției penitenciare și începem prin descrierea procesului încarcerării și al detenției. În cea de-a doua parte a articolului, ne concentrăm asupra consecințelor intervențiilor recuperative, iar la final, propunem unele măsuri de eficientizare a procedurilor.

Scopul acestui demers este de a identifica incongruențele dintre proiecția și rezultatul intervenției recuperative, pentru a avansa o argumentație explicativă și a propune unele măsuri de îmbunătățire.

³ <http://anp.gov.ro/revista-de-practica-penitenciara/noutati/ponderea-detinutilor-recidivisti-in-populatia-penitenciara-general/> accesată în data de 05.05.2020.

METODOLOGIE

Ipoteza noastră este că, tendința actuală de aplicare a pedepsei se înscrie în registrul represiv, susținut pe principiul inducerii fricii și presiunii psihologice, contrar celor declarate oficial de ANP. Frica stă în principal la baza tehnicilor de reintegrare aplicate în penitenciarele din România, nu înțelegerea și asimilarea unor noi valori și modele de comportament, baza pedepselor cu scop restaurativ. În acest context, metodele cercetării calitative sunt cele mai potrivite pentru a explora modul în care sunt implementate programele de reintegrare socială. Astfel, descrierea mediului penitenciar și a procedurilor de încarcerare a fost posibilă prin interviuarea a 10 foști deținuți și a unui consilier de reinscriție. Datele colectate prin interviurile aprofundate au fost corelate și analizate coroborat cu informații furnizate de diverse rapoarte ale Administrației Naționale a Penitenciarelor, Asociației Pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki (APADOR-CH), acte normative și studii pe tema condițiilor din penitenciare.

Datele colectate din interviuri, analiza unor studii anterioare și o serie de documente oficiale constituie ghidul nostru în enunțarea efectelor detenției și a soluțiilor pentru eficientizarea programelor educative.

ARESTAREA, PERCHEZIȚIA ȘI INTEROGAREA

Nu de puține ori arestarea suspectului implică uzul forței de către anchetatori pentru a-l imobiliza în cazul în care acesta opune rezistență. Șocul fizic sau / și psihologic marchează ruptura dintre modul de viață pe care suspectul îl avea înaintea arestării și cel care urmează a se desfășura. Această ruptură este adâncită de percheziția anchetatorilor. În cadrul acestei activități are loc violarea intimității suspectului, sub ochii unor martori, persoane străine sau cunoscute⁴. Începe procesul subminării identității individului, prin „testele de supunere” (Goffman, 2004, p. 27), specifice etapei de inițiere a instituțiilor totale.

„Ce vorbești mă că dintr-o dată m-am trezit cu fața de asfalt și cu bocancu’ pe gât [...] mi-am dat seama că gata, o iau de la capăt”. (B., fost deținut la Rahova și Jilava, perioada 2013–2017).

„Am început să fug dar degeaba, știam că tot o să mă prindă, n-avea rost. M-am aruncat la pământ și-au venit doi, mi-au pus cătușele” (C., fost deținut Rahova, Jilava, perioada 2012–2017).

În cadrul interogării, anchetatorii folosesc diferite tactici psihologice de intimidare⁵ considerate necesare pentru obținerea unor declarații adevărate.

⁴ <https://wolterskluwer.ro/art-159-efectuarea-perchezitiei-domiciliare/> accesată în data de 05.05.2020.

⁵ <https://www.apa.org/monitor/2014/05/jn> accesată în data de 05.05.2020.

Chestionarea suspectului într-un birou înconjurat de procurori și polițiști, amenințarea cu ani grei de detenție și derularea anchetei din punctul de vedere al prezumției de vinovăție sunt doar câteva dintre tacticile folosite de anchetatori:

„De-abia mă operasem la picior și m-au chemat la secție. «Nu că să vin acum dacă nu venim noi și te luăm». Acolo erau toți în jurul meu, vreo șase polițiști care o țineau pe-a lor: «Hai că știm că tu i-ai dat marfa, de unde ați luat-o, zi că nu scapi.» Mă durea și picioru' eram și obosit, speriat, am zis chestii care nu erau adevărate...” (M. I., martor)

„Eu le ziceam că e pentru consum propriu, că oricum nu cumpără nimeni așa ceva, ei o țineau pe-a lor, că voiam să vând [...]. Erau șapte inși, șapte anchetatori pentru un pârlit. Veneau întrebări din toate părțile iar avocatul din oficiu se uita, nu zicea nimic”. (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Suspectul este apoi dus într-un loc de deținere preventivă, percheziționat corporal amănunțit, iar bunurile personale, în afară de haine, îi sunt reținute. Urmează 24 de ore în care suspectul este ținut în condiții sanitare improprie⁶, uneori alături de persoane suspectate de comiterea unor infracțiuni violente, labile psihic, suferind de sevraj etc. După acele 24 de ore, suspectul primește un mandat de arestare preventivă pentru 29 de zile⁷.

„După ce am făcut percheziția la piele, mi-au luat șireturile, cureaua, portofelul și m-au băgat într-o cameră unde n-aveai loc să respiri. Erau opt inși în paturi, capacitate maximă, și eu pe jos, pe o saltea jengoasă de mi-era frică că iau hepatită și mai știu eu ce. S-au eliberat dimineața, au fost puși pe cursă un criminal și un tip acuzat de viol. Da' pe parcurs au tot intrat și ieșit, drogați, proxeneți, și ce-or mai fi făcut ei că nu știi, știi doar ce-ți zic ei, atât.” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

În tot acest timp, cursul obișnuit al vieții arestatului se schimbă radical. În cazul în care era angajat, colectivul de muncă se trezește cu un om lipsă. Problemele devin mai mari dacă acesta deținea o funcție de răspundere. Tot în domeniul profesional, dacă arestatul este managerul sau proprietarul unei firme, pierderile pot fi semnificative din punct de vedere financiar, dar și cel al resursei umane.

„Lăsat totu' în seama secretarei, nu știam nimic: ce pierdere, ce se întâmplă. Confiscat tot la mine, nenorocit” (R., patron firmă procesare carne, arestat preventiv, Arestul Central București, perioada 2013).

Familial, social, toți cei implicați suferă un șoc din cauza reținerii inculpatului. Detenția nu îl afectează doar pe cel arestat, ci se răsfrânge (în diferite grade) la

⁶ <https://www.apador.org/en/?s=arestare+preventiv%C4%83> accesată în data de 05.05.2020.

⁷ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/120611> accesată în data de 06.05.2020.

nivelul tuturor sferelor sociale din care acesta face parte. Detenția îl deconectează pe deținut de mediul său social. Acesta are acces limitat la lumea din care a făcut parte. În prima zi a arestării, accesul se reduce doar la câteva apeluri telefonice⁸, apoi o vizită de o oră pe săptămână.

TRANSFERUL CĂTRE CENTRUL DE DEȚINERE. CARANTINA. CONDAMNAREA

Arestul preventiv se poate întinde pe parcursul câtorva luni. În unele centre de arestare preventivă, cum este cazul Arestului Central (cel mai mare din București⁹), inculpatul este obligat să trăiască într-un spațiu de aproximativ 8 mp, alături de până la alte patru persoane. Aceste condiții privesc arestatul de intimitate și de acei minim 3 metri pătrați specificați în art. 137 din Decretul nr. 6 / 1996¹⁰. Situația centrelor de detenție este mai îngrijorătoare, fiindcă modul de organizare a spațiului și supra-aglomerarea împiedică asigurarea condițiilor de viață într-un spațiu de mărime suficientă¹¹. Speranța de a fi liberat se micșorează pe măsură ce arestatul petrece din ce în ce mai mult timp în acest mediu. Cel arestat se adaptează mediului carceral, unde are acces la un spațiu în aer liber, doar o oră pe zi. Spațiul în aer liber este, de fapt, o arie asemănătoare camerei de deținere, împrejmuită de patru pereți, cu tavanul având vedere la cer. În tot acest timp îi este asigurată o hrană săracă nutritiv care, deseori, este servită preferențial (Bruno, 2006, p. 181).

După această primă perioadă de acomodare, urmează un nou moment semnificativ, cel al condamnării în primă instanță. (Florin, 2009, p. 18). Odată ce se decide transferul noului deținut într-un penitenciar, acesta va sta timp de trei săptămâni într-o cameră de carantină („Manualul de Proceduri în Sistemul Penitenciar”, p. 21). Transferul din unitatea de arest până la penitenciar durează o zi întreagă, fiind înțesat de proceduri de organizare și verificare care-i obligă pe viitorii deținuți să aștepte în încăperi murdare, umiditate și mirosuri pestilențiale.

„Chiuveța n-avea sifon, curgea pe jos [n.a. apa] și ți-era scârbă să bei la cât jeg era acolo. Mirosea ca o ghenă” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

„De pe Arest a trebuit să stăm vreo trei ore pe urlătoarea [n.a. camera de așteptare] aia jechoasă. Era murdar acolo și îngust, stătea ca-n tramvai. Și te lua să semnezi ceva, după te ducea înapoi, apoi iar să mai semnezi nu știi ce” (B., fost deținut la Rahova și Jilava, perioada 2013–2017).

⁸ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/181314> accesată în data de 06.05.2020.

⁹ <https://www.apador.org/en/raport-asupra-vizitei-in-centrul-de-retinere-si-arestare-preventiva-nr-1-bucuresti/> accesată în data de 13.05.2020.

¹⁰ Decretul nr. 6/1996. (VII.12.) al Ministrului Justiției privind Regulamentul de executare a pedepsei închisorii și a arestării preventive, în vigoare până la 31 decembrie 2014.

¹¹ <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2020/04/28.04.2020-Capacitatea-de-cazare-a-unitatilor-si-efectivele-acestora.pdf> accesată în data de 05.06.2020.

Perioada de carantină presupune familiarizarea noului deținut cu regulile penitenciarului, facilitățile și posibilitățile de a-și folosi timpul de-a lungul pedepsei. Această familiarizare, deși ar trebui făcută în mod riguros structurat (conform „Manualului de Proceduri în Sistemul Penitenciar” p. 330), persoanele intervievate au indicat că este făcută superficial sau deloc de către personalul instituției penitenciare.

„Educatorul m-a intervievat câteva minute în primele zile de carantină. L-am întrebat eu ce pot să fac, ce activități sunt, iar răspunsul nu a fost clar. M-a îndemnat să dau cerere de muncă după carantină, în rest, mi-a dat de înțeles că nu prea e nimic de făcut”. (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Deținuții mai vechi sunt cei care, prin exemplul și discursul lor, oferă o imagine a vieții la care ar trebui să se aștepte cel nou. Aceștia îi fac cunoștință cu regulile nescrise: tariful pentru un meniu mai bun, restricțiile de comunicare cu cadrele, modul în care se face accesul la facilități precum sala de sport etc., precum și cele de ordine interioară, stabilind astfel o ierarhie a camerei (Bruno, 2006, p. 66).

Pe parcursul celor trei săptămâni, noul deținut este intervievat succint de către educatorul secției, făcându-i-se un profil pe baza căruia ar trebui să i se stabilească un regim individualizat de detenție – însă, de cele mai multe ori, acest profil ajunge doar o anexă a dosarului deținutului (*ibidem*). Rămâne în sarcina arestatului să caute posibilități de transformare a pedepsei într-una mai suportabilă.

„Ce să faci, n-ai ce să faci, mai citești o carte, mai te duci la biserică, dacă ai noroc te bagă la cursuri... Da, noroc, că e bătaie pe cursuri, mai ieși și tu din cameră.” (C., fost deținut la Rahova, perioada 2012–2017).

Tot pe cale informală deținutul află că poate avea un loc de muncă pe perioada pedepsei (în funcție de pedeapsa primită, locul de muncă poate fi doar în penitenciar sau în afara lui), că există bibliotecă, club social și biserică. Aceste informații sunt răspândite pe avizierele secțiilor dar, devreme ce deținutul în sistem închis petrece 23 de ore în cameră, nu are șansa de a le consulta prea des. Singurele momente când le poate citi sunt cele în care tranzitează culoarele secției de deținere, când este escortat la magazin pentru cumpărături sau pentru înfățișarea la instanțe. Apoi, dacă luăm în considerare faptul că există, în cadrul populației penitenciare, persoane cu un nivel scăzut de alfabetizare, ar fi indicată completarea informării și prin alte metode.

După cele trei săptămâni se presupune că deținutul își știe drepturile, obligațiile, cunoaște facilitățile centrului de deținere și s-a adaptat noului său statut. Cu toate acestea este dovedit că cele mai multe sinucideri post încarcerare au loc în primele două luni de la aflarea verdictului (Chemithe, T. 1979, *apud* Bruno, 2006),

însă nici o persoană pe care am interviuat-o nu a declarat că a beneficiat de consiliere psihologică, din oficiu, după aflarea condamnării.

„Și psihologu' ce să facă, n-are ce să facă. Bate și la ochi dacă te ceri la psiholog, zice că intri la comandant în loc de psiholog [...] Te descurci singur aici” (B., fost deținut la Rahova și Jilava, perioada 2013–2017).

„Mai un fotbal, mai o sală, trece timpul'. Pe mine mandatul trecut psihologul m-a ajutat mult, m-a liniștit. Da' greu, greu, că e mulți care se cer la psiholog și pe cine să ia primu' că toți zice că e urgent, că vreau acum” (V., fost deținut Rahova, 2013–2017).

„S-au uitat cam aiurea la mine când le-am zis că vreau să vorbesc cu psihologul [n.a. cei din cameră]. Mi-au dat de înțeles că n-are rost, să fiu tare, sunt tânăr, trece, dar tocmai promisem condamnarea de șapte ani și jumătate și mă băgaseră în cameră cu mari interlopi din clanul Sportivilor. M-am cerut la psiholog mai mult ca să mă mute din cameră și, ce-i drept, m-a ajutat” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

VIATA ÎN PENITENCIAR. OPORTUNITĂȚILE SAU LIPSA LOR

Odată ce șocul condamnării se atenuază și deținutul ajunge să cunoască regulile scrise și nescrise ale mediului penitenciar, acesta încearcă să-și transforme timpul într-unul util. Oportunitățile de folosire a timpului sunt munca, de cele mai multe ori necalificată, exercițiile fizice în aer liber (doar o oră pe zi în cazul celor ce-și derulează pedeapsa la regim închis și semi-deschis), exercițiile fizice într-un spațiu special amenajat dar cu aparatură uzată, cititul, continuarea studiilor, pregătirea profesională prin cursuri de calificare și diverse cursuri educative¹². Ne vom opri asupra ultimelor trei fiindcă le considerăm a avea o importanță majoră în pregătirea deținutului pentru reintegrarea în societate.

Posibilitatea continuării studiilor în interiorul penitenciarului este oferită pentru pregătirea școlară de nivel primar, gimnazial și liceal¹³. Inițiativa este laudabilă, însă, metodele folosite și slaba pregătire a personalului, deturneză atenția elevilor adulți de la scopul inițial al educării. Orele de școală în penitenciar devin cel mai adesea motiv de a ieși din cameră, de a socializa, de a i se scădea mai mult timp din pedeapsă (Bruno, 2006, p. 186).

„Mai ieși și tu din cameră, mai faci o caterincă, mai miroși o femeie. Și e câștigu' mai bun la școală decât la muncă” (B., fost deținut Rahova, 2014–2016).

În cazul în care deținutul era student în momentul arestării și dorește să-și continue studiile sau dorește să fie admis la o facultate și să urmeze cursurile de

¹² <https://www.europris.org/wp-content/uploads/Romania-RO-prisoner-information-sheet.pdf> accesat în data de 27.05.2020.

¹³ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/73604> accesat în data de 27.05.2020.

licență, o poate face doar dacă își ispășește pedeapsa în regim deschis sau semi-deschis, sub escortă, încătușat, iar costurile deplasării, escortării sunt suportate de către deținut (HG 156 din 2016: 3). În aceste condiții ar fi interesant de știut câte persoane aleg *de facto* să urmeze cursurile universitare din detenție.

Reprofesionalizarea deținuților este considerată una dintre cele mai avantajoase soluții pentru reintegrarea acestora în societate (Toma, 2016, p. 5), dar și pentru sustenabilitatea financiară a penitenciarelor (Bruno, 2006, p. 194). Pentru susținerea acestei soluții au fost implementate programe de cursuri de calificare, însă acestea rămân subfinanțate iar accesarea fondurilor externe este dificilă, așteptându-se lansarea unor linii de finanțare pentru organizarea lor¹⁴.

Cursurile și activitățile educative sunt un alt canal important de influențare a comportamentului deținuților. Prin acestea se pot forma principii, se pot învăța atitudini, însă, în cazurile studiate, acestea sunt transformate în activități neadaptate la biografia și la nevoile cursantului. Sunt promovate efectele terapeutice ale creării goblenurilor, diferitelor figurine din hârtie, desenatului – activități care au efect în cazul minorilor cu nevoi speciale (Hurubaru, 2009, p. 15), însă punem la îndoială utilitatea acestora pe termen lung, în cazul persoanelor private de libertate.

Cursurile de cultură generală sunt binevenite, însă cu greu este păstrată informația de către cei prezenți fiindcă nu le văd utilitatea la viața lor obișnuită în care domină alte valori precum a „avea bani, a fi în relații bune cu familia și a fi sănătos” (Florian, 2009, p. 66).

Chiar și în aceste condiții, participarea la cursurile menționate mai sus este un privilegiu pentru mulți dintre cei închiși. Lipsa personalului împiedică organizarea acestor cursuri pentru toată populația penitenciară. Deținuții sunt obligați să aștepte săptămâni pentru a participa la un curs educativ, să insiste, să facă cereri, dar mai ales să respecte regulile de ordine interioară, orice abatere însemnând pierderea anumitor drepturi.

„M-am rugat de ei trei săptămâni să mă scoată și pe mine la un curs d-ăla. De fiecare dată ziceau «Da, da» și dup-ai-a c-a plecat educatoarea. Pe a cincea [n.a. secție de deținere], când a venit educatoru' pe scurtă, s-au strâns toți buluc la gratie de zicea că le aruncă pâine da' ei cereau să-i treacă la un curs ceva că o iau razna pe cameră” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

ADAPTAREA (GOSPODĂRIEA, TIMPUL LIBER, MUNCA)

Adaptarea la viața de zi cu zi în mediul penitenciar românesc presupune improvizații, foarte adesea inadecvate la condițiile de viața din prezent. Camerele de detenție nu sunt dotate cu aparatură electrocasnică (de curând au fost introduse frigiderice în Penitenciarul Rahova). Astfel, spălatul rufelor se face în lighean, gătitul

¹⁴ <https://cursdeguvernare.ro/doar-700-de-detinuti-au-urmat-cursuri-de-calificare-profesionala-in-ultimii-2-ani.html> accesat în data de 28.05.2020.

cu ajutorul rezistențelor de reșou (folosirea acestora este interzisă, iar achiziționarea lor se face cu anumite riscuri) sau cu fierbătoare de cafea. Fierbătorul de cafea este folosit și pentru încălzirea pe timpul iernii, în condițiile unui program de apă caldă limitativ, sunt folosite diverse improvizații riscante pentru a încălzi apa în lighean.

„Aveam frigider doar iarna, pe pervaz, afară. Vara țineam țiplele și ce mai era, o Cola ceva în cadă, în apă rece [...]. Ca să mă spăl când veneam de la muncă, vara îi mai dădeam cu apă rece da' nu prea des că dacă făceam ceva la cap, răceam, e greu cu doctorii, cu pastilele aici. Încălzeam cu fierbător, da' se-ncălzea repede. Cam incomod că era la lighean, ca la țară”
(P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Contactul cu lumea din afara mediului penitenciar este limitat la vizitele săptămânale ale apropiaților și la apelurile telefonice. Există penitenciare în care s-au instalat telefoane în camerele deținuților însă prețul perceput pentru un apel este mai mare decât cel perceput de rețelele de telefonie și este prohibitiv. Au existat numeroase cazuri în care deținuții au reușit să introducă și să folosească telefoane mobile în penitenciar, încărcarea acestora făcându-se cu baterii AA sau prin conectarea la sursa de energie a becului¹⁵.

Dacă ne oprim asupra prețurilor din magazinele penitenciarelor, acestea sunt cu un adaos comercial considerabil¹⁶. Având în vedere că majoritatea populației penitenciare are un nivel de educație scăzut¹⁷ și provine dintr-un mediu social defavorizat, iar puținele subterfugii de relaxare psihologică sunt satisfacerea plăcerilor biologice, prețurile acestor magazine adaugă o presiune în plus asupra deținutului și a familiei sale.

TIMPUL LIBER

Deținuții în sistem închis își desfășoară activitățile în camera de deținere, singurele ocazii de a ieși fiind activitățile sportive, ora de plimbare sau cursurile educative. Pentru mulți dintre ei, televizorul este sursa principală de divertisment. Acesta este un mod pasiv de petrecere a timpului liber (Alexander, 2017, p. 4), revenindu-i deținutului responsabilitatea de a-și găsi preocupări active de petrecere a timpului, care de regulă iau chipul jocului de cărți, rummy, barbut, citit, gătit (cu toate că este interzis).

¹⁵ <https://www.mediafax.ro/social/anp-telefoanele-sunt-introduse-in-penitenciare-de-vizitatori-sau-de-angajati-ai-unitatilor-11366998> accesat la 08.07.2020.

¹⁶ <https://evz.ro/detinitii-fac-cheta-pentru-a-si-permite-luxul-unui-kil-de-carnati-ispititori-cand-merg-la-mall-ul-din-penitenciar.html> accesat la 08.07.2020.

¹⁷ „Ocuparea ca mijloc activ în combaterea sărăciei și promovarea incluziunii sociale” disponibil pe <http://www.democracycenter.ro/romana/cercetare/proiecte-de-cercetare-aplicata/ocuparea-ca-mijloc-activ-combaterea-saraciei-si-promovarea-incluziunii-sociale> accesat în date de 08.07.2020.

În cadrul activităților desfășurate în afara celulei, cele sportive sunt asigurate cu aparatură uzată, iar conținutul programelor educative pune sub semnul întrebării utilitatea acestora pe termen lung (confecționarea de obiecte din hârtie ori desenul conduc mai degrabă la o stare de infantilizare în loc de reabilitare).

„Era o masă de biliard acolo [n.a. sala de fitness] și un sac de box da’ jalnice. Masa era strâmbă, tacurile ciuntite, sacu’ de box cred că era și ăla improvizat iar restu’ ganterele, ruginite, fiare vechi” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Situația deținuților în regim deschis și semi-deschis este asemănătoare cu a celor de la regimul închis, în sensul că le revine acestora responsabilitatea de a găsi variante de a petrece timpul liber. Chiar dacă nu sunt închiși douăzeci și trei de ore într-o cameră, nu pot părăsi secția de deținere, iar din lipsa unei organizări a unor activități, potențialul unor conflicte sau acțiuni interzise crește (*ibidem*). Desigur, activitățile de reabilitare reduc tensiunile psihice (Hormachea, 1972, p. 6) și constituie o modalitate de a petrece timpul în mod productiv, însă ne punem întrebarea, în ce măsură sunt adaptate, „individualizate” pentru categorii specifice de deținuți sau chiar pentru fiecare deținut în parte? Confecționarea de obiecte artisanale, desenul sau pictura pot fi supape prin care presiunea mediului carceral se face mai puțin simțită, însă nu putem ignora caracterul infantil în care sunt desfășurate multe dintre aceste activități.

Problema adaptării conținutului cursurilor educaționale este iarăși un punct care necesită atenție. Resurse importante se risipesc prin predarea unor materii a căror eficiență este limitată doar la „a face timpul să treacă mai repede”.

„Mai un fotbal, mai un curs, mai ieși la biserică și iei credite. Faci să treacă timpul. Sâmbăta, duminica e plictiseală mare. Atuncea te ia gândurile” (I., fost deținut Rahova, Botoșani, 2011–2017).

IERARHIA OFICIALĂ ȘI CEA NEOFICIALĂ

Centrele de deținere au fost asimilate instituției militare de apărare însă, în anul 2004, se face pasul oficial spre demilitarizarea acestora. Legea nr. 293 / 2004 și Hotărârea de Guvern 1849 / 2004 redefinesc structura organizațională a ANP și statutul angajaților care intră în categoria funcționarilor publici¹⁸. Ierarhia militară a fost înlocuită cu una a inspectorilor (Bruno, Ștefan, 2006, p. 117), cunoscând diverse trepte, cea inferioară fiind ocupată de agentul de penitenciar. Acesta este denumit „major” de către deținuți, un apelativ care păstrează reminiscentele

¹⁸ <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Brosura-de-prezentare-a-sistemului-penitenciar-ilovepdf-compressed.pdf>.

autorității militare și-l plasează în antiteză cu persoanele deținute, denumite peiorativ „hoți”. Ambele contribuie la construcția și menținerea unei etichetări care sabotează procesul de reintegrare, aspect ce va fi discutat ulterior.

În privința ierarhiei deținuților, oficial ea este una aplatizată, fiecare având aceleași drepturi. Cu toate acestea, sub afirmația că toți deținuții sunt egali, se desfășoară informal un sistem de status cu denumiri plastice și roluri absurde, al căror efect post-detenție a fost insuficient studiat. Având în vedere că acestea au fost descrise pe larg în alte lucrări (Bruno, 2006; Bozîntan, 2001), vom menționa doar câteva dintre responsabilitățile impuse celor cu statut inferior. Dacă cei de pe treptele înalte ale ierarhiei informale ale deținuților sunt denumiți „veterani”, „șmecheri” sau „smardoii”, subalternilor lor, în acest sistem subteran de supremație, le este aplicată eticheta de „sclavi”. La rândul lor, „sclavii”, se împart în mai multe categorii, membrii fiecăreia având roluri specifice: de la organizarea alimentelor, la spălarea lenjeriei intime a „veteranilor”, iar cei cu orientări homosexuale sunt supuși unor tratamente degradante de umilire publică și abuz sexual.

Atribuirea unui statut în penitenciar se face pe baza forței fizice și a celei materiale. Cei care-și pot cumpăra liniștea și protecția prin țigări, „valuta forte” a închisorii, obțin o anumită imunitate însă, contează și conduita acestora, tradusă în a ști „să se facă plăcuți.”

SISTEMUL MEDICAL

Vizita la cabinetul medical, pentru unii deținuți, este prilej de a socializa și de a ieși din cameră. De asemenea, internarea în spital este văzută de către unele persoane private de libertate ca un „concediu”, o ocazie de a beneficia de un regim alimentar mai bun, fără a plăti deservirea, și de a schimba mediul de locuire (Bruno, 2006, p. 162).

În cazul în care afecțiunile sunt reale și necesită într-adevăr îngrijiri medicale de specialitate, deținutul bolnav se confruntă cu neîncrederea personalului care asigură paza, dar și cu a celui medical. Paliativele universale sunt, conform mărturiei deținuților, paracetamolul și aspirina, iar în unele cazuri sunt înlocuite tratamentele de specialitate cu barbiturice. Situația este și mai primitivă¹⁹ în cazul tratamentelor stomatologice, unde pericolul de transmitere a diferitelor infecții este mare.

„Mi-e rău, nu mi-e rău, când vine asistentele mă duc la cabinet, mă fac că mă doare capu’ ceva ca să-mi dea pastile că le mai prind cine știe când” (B., fost deținut Rahova, Bragadiru, 2014–2016).

„Aștia din paracetamoale și aspirine nu te scot. Dacă vrei ceva să te calmeze că ai și tu probleme acasă, na, nevastă tânără, astea, îți dă, da’ nu te mai scoate la muncă” (M., fost deținut Rahova, Jilava, Bragadiru, 2010–2016).

¹⁹ <https://www.avocatu.ro/la-penitenciarul-giurgiu-dintii-se-lipesc-cu-superglue-oroarea-este-constatata-de-instanta-drept-pentru-care-administratia-nationala-a-penitenciarelor-si-penitenciarul-giurgiu-sunt-in-executare-silit/> accesat în data de 08.07.2020.

Oficial, cauza tratamentelor medicale necorespunzător pentru deținuți este subfinanțarea, care împiedică achiziționarea aparaturii medicale necesare. Aceeași cauză determină o salarizare neatractivă²⁰ pentru personalul medical din penitenciar, a cărui reputație nu inspiră încredere (Bruno, 2006, p. 146).

ASISTENȚA POST-DEȚENȚIE

La condițiile enumerate mai sus se adaugă un sistem de asistență post-detenență cu multe lacune. De cele mai multe ori, deținutul, odată ce iese de pe porțile penitenciarului, este nevoit să-și găsească singur un loc de muncă. Se ignoră astfel un factor important al reintegrării sociale: activitatea profesională²¹. Există unele ONG-uri care oferă asistență celor proaspăt eliberați și care încearcă să construiască un sistem integrat de susținere pentru grupul defavorizat reprezentat de foștii deținuți. Acestea se susțin din buget propriu și prin accesarea diverselor tipuri de fonduri de finanțare, fără o colaborare formală cu sistemul penitenciar, care să fie sprijinită de către stat.

„Noi ne-am dus spre ANP pentru un parteneriat, iar în prezent încercăm să creăm un sistem în care fiecare organizație să aibă rolul ei, fiindcă noi nu le putem face pe toate [...]. Ei [n.a. ANP] ne recomandă beneficiari, dar nu de puține ori suntem în situația de a lucra cu ei de la zero. Nu sunt obișnuiți cu munca, cu un program stabil, constant și nici nu au cum, dacă în timpul cât au fost închiși nu au făcut nimic” (G.C., consilier inserție).

În cazul în care fostul deținut este susținut de familie, se creează o perioadă de trecere care să-l mobilizeze în fața numeroaselor piedici care-l așteaptă. Printre cele mai grele este stigmatul reprezentat de cazier și lipsa abilităților, acutizată prin faptul că a fost în situația de a presta munci necalificate sau, pur și simplu, să nu facă nimic în timpul detenției. Lipsa suportului familial, iar în cel mai rău caz absența oricărei resurse financiare, face ușor de prevăzut recidiva proaspătului eliberat.

„Am avut noroc că m-au ținut părinții după ce am ieșit, dar greu, greu. După șase luni m-am angajat șofer și acolo că a cunoscut mama pe cineva” (S., fost deținut Rahova, 2013–2015).

„Nu aici e greu, după zidurile astea e greu. Aicia ai trei mese, căldură, o țigare, o cafea. După zidurile astea e greu că nu te bagă nimeni în seamă. Ai familie, ai copii, ce faci, încotro?” (N., fost deținut Jilava, Rahova, 2012–2015).

²⁰ <https://www.google.com/search?q=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&oq=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&aqs=chrome..69i57j69i60.867j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> accesat în data de 08.07.2020.

²¹ http://www.penalreform.ro/fileadmin/pri/media/Reintegrarea_fostilor_infraactori_-_resurse.pdf accesat în data de 08.07.2020.

POSSIBILELE EFECTE AL DETENȚIEI

Administrația Națională a Penitenciarelor declară că reintegrarea celor privați de libertate începe din primele momente ale detenției. Există o contradicție evidentă între cele declarate și situația în fapt. Rata crescută a recidivei o dovedește, iar numeroasele studii de specialitate aduc argumente puternice ce susțin incongruența declarațiilor ANP, cu parcursul *de facto* al perioadei de detenție și cu climatul carceral existent.

Deși, oficial, strategia de reintegrare socială a deținuților se bazează pe desfășurarea formalizată a unor programe specifice, în fapt se constată că aceasta se susține prin inducerea fricii și a disconfortului. O strategie ce ar putea avea un anumit grad de eficacitate doar dacă ar fi complinită de un sistem riguros de pregătire profesională și educare morală. În cazul de față, deținuților li se induce frica și repulsia de pedeapsă, de penitenciar, astfel încât să aibă rețineri în a comite o nouă infracțiune. Acestea sunt părți constituente ale traumei psihologice ale cărei efecte presupun, în anumite cazuri, și forme ale stresului post-traumatic (teama de reprezentanții autorității, suspiciune că cei din jur îi cunosc „secretul” etc.) (Murphy, 2004, p. 9). În același timp, interdicțiile post-detenție, care pot fi considerate o prelungire a pedepsei, îi îngreunează fostului deținut adoptarea unui trai decent, cinstit. Obținerea unui loc de muncă este îngreunată din cauza cazierului ce nu poate fi ascuns. Astfel, mulți dintre foștii deținuți ajung să practice meserii slab remunerate, fără acte sau emigrează prelungindu-și astfel pedeapsa prin cea a exilului (Munteanu, 2008, p. 35). Surghiunul intervine atunci când fostul deținut se lovește de obstacolele stigmatului, în special pe piața muncii. „Mulți dintre ei afirmă că există o legătură foarte strânsă între existența unui loc de muncă” și evitarea comiterii unei noi infracțiuni (Țica, 2004, p. 34).

Conform teoriei etichetării, comportamentul individului este influențat de interacțiunea cu ceilalți, prin imaginea mentală pe care aceștia o reflectă, atribuind, cel puțin la nivel atitudinal, statusuri și roluri: „Dacă oamenii definesc niște situații drept reale, ele sunt reale în consecințele lor” (Thomas, 1928 *apud* Boudon, 2005, p. 803). Privind resocializarea sub acest aspect, apelativul „Hoțule”, și sistemul ierarhic între deținuți, ce se stabilește pe baza forței fizice sau materiale, au un efect negativ, întărind identitatea infracțională. Pe lângă acest efect, se remarcă și cel al umilirii și desconsiderării propriei persoane. În urma acestor influențe, este foarte probabil că se reduce motivația persoanei de se ridica deasupra condiției stigmatizante.

Potrivit unor studii (Florian, 2009; Bruno, 2006), „a avea bani” este problema principală a deținuților adulți, orientarea economică fiind dominantă într-un mediu caracterizat prin privațiuni. Lipsa resurselor materiale pentru a avea un trai decent obligă deținutul să „se descurce”. A mitui pentru un prânz mai bun devine ceva de la sine înțeles iar improvizațiile pentru a încălzi apa și pentru a face mâncare pot avea ca efect sporirea atașamentului deținutului față de valori cu caracter material.

Unul dintre cele mai importante aspecte ale reintegrării în societate îl constituie munca, capacitatea celui liberat de a se face util în societate, de a-și aduce aportul și de a fi răsplătit pentru aceasta încât să-și permită un trai decent (Isăilă, Bădescu, Miron, 2011). Penitenciarul, doar din acest punct de vedere, are un potențial uriaș de reducere a recidivei. Din păcate, oportunitatea este ratată fiindcă nu sunt organizate cursuri de calificare pentru un nivel mediu de activare într-o meserie adaptată contextului social actual al muncii. Cursurile de calificare neatractive, organizate la stadiul de inițiere, pentru meserii precum tâmplar sau zidar, nu oferă avantajele necesare înscrierii în cursa pentru un loc de muncă în libertate. În condițiile în care fostul deținut pornește cu un dezavantaj major odată ce este eliberat – lipsa unei calificări ori o calificare insuficientă – acesta este împiedicat și de certificatul de cazier judiciar care i se cere la angajare.

În această cursă, fostul deținut pornește cu numeroase obstacole, iar lipsa unor abilități se numără printre primele. Cazierul și oprobiul public, stigmatizarea, sunt alte obstacole pe care trebuie să le depășească, în ajutor venindu-i câteva organizații non-guvernamentale care îi pot oferi suport pe termen scurt (prin oferirea unui post de muncă necalificat, cazare pentru o anumită perioadă de timp etc.).

PROGRAM-PILOT

Instituția penitenciară din România a păstrat concepția ante-aderare la Uniunea Europeană caracterizată prin focalizarea pe pedeapsă (Bruno, 2006, p. 125), iar tranziția la abordarea specifică țărilor dezvoltate din Uniunea Europeană este lentă. Până în prezent, transformarea capătă mai mult un caracter declarativ, fără a antrena o reformare *de facto* a organizării vieții penitenciare.

S-a vehiculat că avantajele materiale și politice de care se bucură unele personaje-cheie din cadrul sistemului penitenciar ar fi principalele motive pentru care acesta rămâne în subdezvoltare. O dovadă de cultură și de spirit civic ar fi adoptarea unui model de reformare care să înceapă prin conduita celor care vin direct în contact cu deținuții. Teoria etichetării lucrează în ambele sensuri, iar apelativul „hoț” poate fi înlocuit cu cel de „domnule” pentru îmbunătățirea stimei de sine a ambelor părți (major – deținut). Din punctul de vedere al procesului de re-educare spre reintegrare în societate, considerăm că ocuparea unei poziții inferioare (în majoritatea cazurilor forțată) în ierarhia informală a deținuților sabotează întregul demers de resocializare. Eticheta categoriei generale, instituită de personalul penitenciar, de „hoți”, alături de eticheta umiltoare de „sclav” și responsabilitățile impuse, afectează respectul de sine al celor vizați. Pe lângă traumele pe care mulți dintre cei închiși le-au suferit înainte de detenție, se adaugă și această experiență a claustrării, al cărei efect crește probabilitatea dezvoltării unor afecțiuni psihice (Vasile, 2018, p. 12).

Pentru a trata acest aspect, pe cât posibil, în consilierea psihologică pot fi antrenați preoți și studenți la psihologie, într-un cadru bine stabilit. Consilierul în cauză se va ocupa doar de cazurile pentru care este pregătit, iar pentru consultări medicale simple, se pot invita studenți la medicină. Această inițiativă ar micșora volumul de muncă al personalului medical din penitenciar și ar duce la consultări mai eficiente.

Programele de televiziune și radio sunt o resursă importantă în procesul educației de masă. Acestea pot fi folosite într-o anumită măsură și în penitenciare pentru a întări cursurile educative care, la rândul lor, să fie adaptate nevoilor deținutului, luând în considerare și mediul social din care provine.

Separarea deținuților condamnați pentru infracțiuni săvârșite cu violență de ceilalți și încetarea practicii penitenciare de punere a celor două categorii în același spațiu de detenție ar împiedica apariția ierarhiilor informale bazate pe utilizarea forței și ar limita situațiile abuzive la care sunt expuși deținuții cu comportament non-violent. De asemenea, ar sprijini reintegrarea socială a condamnaților prin zădărnicierea apariției de medii violentocratice în camerele de detenție din penitenciar și prin împiedicarea deprinderii de către deținuții non-violenți a unor comportamente agresive pentru rațiuni de supraviețuire și apărare.

Adaptarea la regulile nescrise al mediului penitenciar este un alt impediment major în traseul deținutului către reintegrare socială. Legea tăcerii împiedică cooperarea cu autoritățile, penuria încurajează trădările meschine și prietenii în scop utilitar, iar concentrarea pe nevoile imediate limitează orizontul unor planuri de dezvoltare personală cu caracter adaptiv în afară mediului din detenție. Propunem ca aceste neajunsuri să fie tratate prin activități educative, adaptate contextului pieței muncii. Printre acestea se numără ateliere de informatică (unele penitenciare au adoptat această opțiune) și cursurile de calificare. Aceste ocupații ar trebui completate cu activități sportive de grup, unde există un arbitraj obiectiv care să garanteze respectarea regulilor. Scopul acestora fiind de a reduce timpul pe care deținuții îl pierd antrenându-se în activități de mic trafic cu țigări sau alte schimburi pentru dobândirea unor obiecte necesare pentru nevoi domestice precum gătitul și spălatul hainelor (fierbător de apă, rezistențe). De asemenea, dotarea camerelor de deținere cu aparatură electrocasnică ar elimina aceste schimburi interzise și nu ar mai favoriza unele îndeletniciri înjositoare la care deținuții mai puternici îi forțează pe cei cu un statut vulnerabil.

În același timp e indicată crearea de oportunități de muncă și de câștig pentru cât mai mulți deținuți, în special pentru cei cu o situație materială precară. Astfel nu vor mai fi tentați să prefere activități umilitoare în schimbul a câtorva țigări sau a unui meniu mai consistent. O idee adaptată contextului ar fi cea a unei activități lucrative ce poate fi făcută din cameră – foarte utilă pentru cei care trec prin sistemul de deținere închis – precum confecționarea de pantofi (penitenciarul Craiova a deschis, în 2009, o fabrică de încălțăminte în incinta sa).

Cu toate acestea, responsabilitatea cea mai importantă pe care trebuie să și-o asume instituția penitenciarului, împreună cu mediul politic și societatea civilă, este pregătirea deținutului pentru o nouă viață. Adică să facă exact ceea ce își asumă în mod declarativ și să înceapă procesul de reinserție socială din prima perioadă a detenției prin instruirea și calificarea deținuților în meserii care nu vor dispărea curând. Continuarea acestui efort va trebui organizată și după liberarea persoanelor, prin facilitarea pentru aceștia a unor contracte de muncă temporare, printr-un parteneriat cu angajatorii. Exemple în acest sens găsim în cadrul unor ONG-uri a căror experiență este o resursă valoroasă. Prin implicarea lor se poate organiza un sistem integrat de reinserție socială însă, înainte de a investi timp în planificarea acestei etape de post-detenție, penitenciarul trebuie să-și respecte promisiunea și să pregătească deținutul pentru reintegrare din prima parte a pedepsei sale. Altfel, s-ar plasa o responsabilitate mult prea mare pe umerii celor care preiau persoanele liberate, lucru care ar sabota întregul proces de reinserție.

Inițiatorii unor astfel de schimbări, pe lângă avantajele de ordin politic și material, vor avea un prestigiu social meritat, fiindcă vor ajuta la transformarea instituției penitenciare dintr-o instituție inefficientă social (Florian, 2009, p. 143), într-una de refacere a organismului social, de vindecare și dezvoltare. Putem afirma că, odată ce aceste schimbări vor evolua, percepția societății asupra deținuților se va modifica. Reputația deținutului în mentalul colectiv va fi cea a unui om care și-a ispășit pedeapsa, transformându-se într-un meșter iscusit, cu o conduită morală opusă celei care i-a pecetluit soarta. Din „hoț” va deveni „domn”, persoană independentă capabilă să se întrețină, să-și formeze o familie și să perpetueze un bun exemplu care se va răsfrânge și asupra instituției care l-a ajutat să se reintegreze în societate.

Este important de menționat că programele de reformare trebuie să țină cont de faptul că există unele cazuri în care reabilitarea nu este posibilă. Deținuții cu afecțiuni psihice ori cei care au suferit traume psihologice profunde, prin comiterea unor infracțiuni foarte grave, se încadrează în acest tip de cazuri. Propunerile noastre se concentrează asupra acelor persoane care au suferit o influență negativă din partea mediului în care și-au format caracterul, și asupra celor cărora le lipsesc mijloacele de a atinge scopurile de realizare socială comun acceptate precum întemeierea unei familii, un trai decent.

CONCLUZII

Am încercat, în cele de mai sus, să descriem traseul-standard pe care deținuții îl urmează după ce sunt arestați. Din momentul încătușării până la cel al descarcerării, deținuții trec printr-un program al cărui scop declarat este cel de a le oferi posibilitatea de reintegrare în societate. Însă, în traseul său spre liberare,

persoana închisă se confruntă cu lipsuri materiale și solicitări financiare considerabile, lipsa oportunităților de a-și folosi timpul constructiv, un mediu ostil ce nu oferă șansele integrării în societate, impunerea fie a unor statusuri umilitoare, fie a unor situații care îi întăresc viitorul comportamentul infracțional. Instituția penitenciară prezentată prin declarațiile oficiale ale ANP este un ideal spre care managementul instituției aspiră. Articolul de față și propunerile avansate în cadrul său se înscriu în aceste eforturi spre atingerea idealului unei instituții care vindecă organismul social și individul însuși. Ideal măreț spre care se fac pași mici, semn că cel mai important factor al schimbării, voința, există.

BIBLIOGRAFIE

1. Administrația Națională a Penitenciarelor (2020). *Situația privind capacitatea de cazare a unităților și efectivele acestora*. Citită de la <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2020/04/28.04.2020-Capacitatea-de-cazare-a-unitatilor-si-efectivele-acestora.pdf>
2. Alexander, M. R. (2017). Correctional Recreation: An Overview. *Integrated studies 2*
3. APADOR-CH (2019). *Report on the Centre for Pre-Trial Arrest and Detention of the Giurgiu Police Inspectorate*. Citit la <https://www.apador.org/en/?s=arestare+preventiv%C4%83>
4. APADOR-CH (2019). *Report on the visit of the Centre for Pre-Trial Arrest and Detention No. 1, situated in Bucharest*. Citit la <https://www.apador.org/en/raport-asupra-vizitei-in-centrul-de-retinere-si-arestare-preventiva-nr-1-bucuresti/>
5. Art. 159: Efectuarea percheziției domiciliare citit de la <https://wolterskluwer.ro/art-159-efectuarea-perchezitie-domiciliare/>
6. Bălan, I. (2000). *Regimul concentraționar din România 1945–1964*. București Fundația Academia Civică.
7. Boudon, R. (1998). *Efecte perverse și ordinea socială*. București, Editura Eurosong & Book.
8. Boudon, R. Borlandi, M. Cherkaoui, M., Valade, B. (2009). *Dicționar al gândirii sociologice*. Iași, Editura Polirom.
9. Bozîntan, O. (2001). *Hamul păcătoșilor*. București, Editura Muzeului Literaturii Române.
10. Bruno, Ș. (2006). *Mediu penitenciar românesc. Cultură și civilizație carcerală*. București, Institutul European.
11. Cocoloș, C. (2013). *ANP: Telefoanele sunt introduse în penitenciar de vizitatori sau de angajați ai unităților*. [articole media] Consultat la <https://www.mediafax.ro/social/anp-telefoanele-sunt-introduse-in-penitenciare-de-vizitatori-sau-de-angajati-ai-unitatilor-11366998>
12. Dâmboeanu, C. (2011). Fenomenul recidivei în România. *Calitatea Vieții*, 3, p. 295–312.
13. Drăghici, C. V. (2014). The Corruption Phenomenon in the Prison System. *Studii de Securitate Politică*, 3, p. 110–121.
14. Europris. *Informații despre sistemul penitenciar în România*. Citit de la <https://www.europris.org/wp-content/uploads/Romania-RO-prisonerinformation-sheet.pdf>
15. Federația Sindicatelor din Administrația Națională a Penitenciarelor (2018). *Adresa 110/16.04.2018* Citită de la <https://www.google.com/search?q=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&oq=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&aqs=chrome..69i57j69i60.867j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
16. Foucault, M. (2005). *A supraviețuire și a pedepsi*. Pitești, Editura Paralela 45.
17. Fundația Reforma Justiției Penale (2007). *Pachet informativ reintegrarea socială a persoanelor condamnate penal și care aparțin unor grupuri vulnerabile*. Citit la http://www.penalreform.ro/fileadmin/pri/media/Reintegrarea_fostilor_infraactori_-_resurse.pdf

18. Gheorghe, F. (2009). *Psihologie penitenciară*. București, Editura Oscar Print.
19. Goffman, E. (2004). *Aziluri*. Iași, Editura Polirom.
20. Guvernul României. *Hotărâre de guvern 156 din 2016 art. 192*. Citită la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/177373>
21. Hormachea, M.N. & Hormachea, C.R. (1972). *Recreation in Modern Society*. Boston, Holbrook Press.
22. Ionescu, V. (2019). *Doar 700 de deținuți au urmat cursuri de calificare profesională în ultimii 2 ani*. [articol media] Consultat la <https://cursdegovernare.ro/doar-700-de-detinuti-au-urmat-cursuri-de-calificare-profesionala-in-ultimii-2-ani.html>
23. Isăilă, Ș. Bădescu G. Miron A. (2011, Aprilie). *Ocuparea ca mijloc de reintegrare*. Cluj, Institutul de Formare Economică. Citită la <http://www.democracycenter.ro/romana/cercetare/proiecte-de-cercetare-aplicata/ocuparea-ca-mijloc-activ-combaterea-saraciei-si-promovarea-incluziunii-sociale>
24. Munteanu, M. (2008). *Folclorul detenției*, București, Editura Valahia.
25. Murphy, D. (2004). Pre-prison, prison, post-prison: post traumatic stress symptoms. *Retrospective Theses and Dissertations*.
26. Najdowski, C.J. și Bonventre, C.L. (2014). Deception in the interrogation room. *Judicial Notebook*, 5, citit la <https://www.apa.org/monitor/2014/05/jn>
27. Păvălașc, M. (2015). *Deținuții fac chetă pentru a-și permite luxul unui „kil” de cârnați ispitori când merg la „mall”-ul din penitenciar* [articol media] Consultat la <https://evz.ro/detintii-fac-cheta-pentru-a-si-permite-luxul-unui-kil-de-carnati-ispititori-cand-merg-la-mall-ul-din-penitenciar.html>
28. Parlamentul României (2010). *Legea 135/2010 din Codul de Procedură Penală din 1 iulie 2010* citit de la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/120611>
29. Parlamentul României (2013) *Legea 254/2013 din Regulament din 10 martie 2016* citită de la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/181314>
30. Parlamentul României. *Legea nr. 275 din 4 iulie 2006*. citită la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/73604>
31. Prezentare Administrația Națională a Penitenciarelor [site web] consultat la <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Brosura-de-prezentare-a-sistemului-penitenciar-ilovepdf-compressed.pdf>
32. Ponderea deținuților recidiviști, în populația penitenciară generală (2020, Mai). *Revista de practică penitenciară* citit la <http://anp.gov.ro/revista-de-practica-penitenciara/noutati/ponderea-detinutilor-recidivisti-in-populatia-penitenciara-general/>
33. Toma, T. (2013). Unele considerații privind reducerea riscului de recidivă în sistemul instituționalizat. *Acta Universitatis George Bacovia I*, p. 99–121.
34. Tribunalul București Secția a III-A civilă (2016). *Decizia 3505*. Citită de la <https://www.avocatu.ro/la-penitenciarul-giurgiu-dintii-se-lipesc-cu-superglue-oroarea-este-constatata-de-instanta-drept-pentru-care-administratia-nationala-a-penitenciarelor-si-penitenciarul-giurgiu-sunt-in-executare-silit/>
35. Țica, G. (2014). *Factorii sociali care influențează recidiva infracțională*. UBB, Cluj Napoca.
36. Vasile, L. (2018, februarie). *Trauma psihică și consecințele ei. Evitarea retraumatizării*, București, Asociația Pro Refugiu citit de la <http://ec.justice-project.prorefugiu.org/wp-content/uploads/2018/02/Trauma-psihica-Diana-Vasile.pdf>